

ŠKOLE U BIH ZNAJU KAKO UKLJUČITI ROMSKU DJECU

Majda Bećirević

Pravo na obrazovanje

Pravo na obrazovanje je osnovno pravo svakog djeteta i najsigurniji način za prelazak iz siromaštva u dostojanstven život i iz isključenosti u aktivno učešće u društvu. Ipak, zapanjujućih 80 posto romske djece u Bosni i Hercegovini je isključeno¹ iz obrazovanja na nivou osnovne škole. U ovom prikazu dat je osvrt na ključne nalaze i preporuke studije "Inkluzija romske djece u obrazovanje u Bosni i Hercegovini: osnovne poteškoće i kako ih prevazići" koje je urađeno u jesen 2006. godine. Studija se bavila nekim od problema vezanim za visok nivo isključenosti romske djece iz obrazovanja na nivou osnovnih škola, kao i načinima kako prevazići te probleme. U ovom prikazu bit će ponuđena i sažeta kritika plana akcije o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini (NPA) kao vodeće politike za obrazovanje romske djece. Nalazi istraživanje pokazuju da NPA ne proizvodi željene rezultate zato što je u ovom planu odgovornost za obrazovanje romske djece podijeljena na više struktura, dok je zanemarena uloga pojedinih škola.

Osim toga, u studiji je razmotrena i uloga NVO-a koji su uključeni u obrazovanje romske djece. Iako napori NVO-a često ostvaruju dobre rezultate, stav iznesen u ovoj studiji jeste da NVO-i ne mogu i ne trebaju preuzeti odgovornost za obrazovanje romske djece. Na osnovu ovog istraživanja, a naročito na temelju uspješnih praksa koje su prepoznate u školama bit će pokazano da se održiva praksa uključivanja romske djece u BiH obrazovanje može postići samo onda kada pojedinačne škole preuzmu više odgovornosti u ispunjavanju pedagoških i obrazovnih potreba romske djece. Usvajanje ove opcije neće iziskivati dodatna sredstva, promjenu zakona, niti će povećati opterećenost nastavnika i uprave škola.

¹ U ovom prikazu će se upotrebljavati termin "isključenost", umjesto nepohađanje ili napuštanje škole, jer se romska djeca u bh. obrazovanju prečesto susreću sa praksama kao što su predradsude, dugotrajna diskriminacija, nedostatak razumijevanja za njihov način života, kao i nemogućnost da plate školske knjige i prevoz.

Isključenost Roma

U Bosni i Hercegovini većina Roma živi u veoma lošim uvjetima i izloženi su stalnoj diskriminaciji prilikom zapošljavanja, kao i u obrazovanju (ERRC,

"U našim razredima imamo dosta Roma, ali imamo i dosta problema s njima jer su roditelji neodgovorni i ne šalju ih u školu... nisu oni isključeni, oni sami sebe isključuju" (defektolog).

2004). Prema podacima Helsinškog komiteta za ljudska prava, procenat zaposlenih Roma je samo 1,5 posto, a OSCE tvrdi da je nepovoljan položaj Roma u vezi sa teškim kršenjem ljudskih prava.

Pregledom dokumenata obrazovne politike utvrđeno da se problem s obrazovanjem romske djece pokušava riješiti na nekoliko načina. Međutim, interesantno je i to da se nijedna obrazovna politika ne bavi praksama na nivou škola, niti predlaže šta bi škole mogle uraditi da smanje isključenost romske djece. Dok sam istraživala inkluzivno obrazovanje u aprilu i maju 2006. godine dotakla sam se i pitanja isključenosti Roma. Tada se pokazalo da nastavnici, direktori, pedagozi i defektolozi podržavaju inkluzivno obrazovanje, ali ne smatrajaju da su romska djeca dio inicijativa za inkluziju. Ovakvo viđenje inkluzije je u raskoraku sa jednim od osnovnih postulata inkluzije, a to je da je inkluzivno obrazovanje zapravo jednakost inkluziji u društvu (Booth, Ainscow, Black-Hawkins, Vaughan, Shaw, 2000). Protivno principima inkluzije je i to što nastavnici u BiH često nemaju dovoljno razumijevanja za način života Roma, nivo siromaštva u kojem žive Romi, niti za razmjere diskriminacije kojoj su izloženi. Osim toga, nesporni su da prilagode nastavu ili da unesu određene fleksibilnosti kako bi škola postala dostupnija romskoj djeci.

Riješavanje isključenosti romske djece iz obrazovanja je od najveće važnosti jer osporavanje prava na obrazovanje za djecu ima strašne posljedice, jer znači osporavanje i drugih prava, dok ostvarivanje prava na obrazovanje znači zaštitu i realizaciju socijalnih i ekonomskih prava, povećanje šansi za zaposlenje, unapređenje zdravlja, stambenih i životnih uslova.

Isključenost iz obrazovanja

NVO Budimo aktivni i UNICEF-a su ustanovili da 80 posto romske djece koja ne pohađaju školu zapravo žele obrazovanje. Isto istraživanje pokazuje da su siromaštvo, zajedno sa činjenicom da je i većina roditelja romske djece neobrazovana, glavna prepreka u ostvarivanju prava na obrazovanje. Osim toga, ovo istraživanje je pokazalo da i ona romska djeca koja uspiju ostvariti pristup obrazovanju, trpe fizička i verbalna maltretiranja djece ne-Roma. Nastavnici koji su učestvovali u ovom istraživanju izrazili su različite stavove - neki pozitivne prema obrazovanju Roma, a neki predradsude, ali je većina njih iznijela mišljenje da nemaju vještine koju su potrebne za ostvarivanje kvalitetnog obrazovanja romske djece.

Rezultati studije "Inkluzija romske djece u obrazovanje u Bosni i Hercegovini: osnovne poteškoće i kako ih prevazići" o u velikoj mjeri potvrđuju gore navedene tvrdnje. Roditelji Romi i djeca koja su učestvovala u ovoj studiji jasno su iskazali da obrazovanje za njih ima veliku važnost, što je potpunoj suprotnosti sa stavovima nekih nastavnika i šire javnosti u BiH da Romi pridaju malo važnosti obrazovanju i da zabranjuju svojoj djeci da idu u školu. Glavni razlog koji je ustanovljen ovom studijom, ali i mnogim drugim ranijim studijama (UNICEF 2005; Save the Children, 2006) zašto romska djeca ne pohađaju školu jeste nemogućnost roditelja da plate knjige, školski pribor i prevoz do škole kad je to potrebno. Osim toga, ako im pomoć direktno ne ponude romska udruženja i NVO-i, roditelji djece Roma ne znaju kome da se obrate za pomoć prilikom ostvarivanja pristupa obrazovanju.

U općenitom smislu obrazovanje povećava kvalitet života pojedinaca, promovira mir, demokraciju i ekonomski razvoj jedne zemlje (Save the Children, 2006b).

“Nastavnici trebaju imati strpljenja. Neka romska djeca ne znaju jezik dovoljno dobro. U ovoj školi učitelji maternjeg jezika znaju da ne trebaju biti strogi prema greškama koje prave romska djeca. Lako je reći, ne govoriš i ne pišeš ispravno i oboriću te...” (direktor škole u Sarajevu).

ULOGA NVO-a I MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA

Tokom istraživanja za studiju “Inkluzija romske djece u obrazovanje u Bosni i Hercegovini: osnovne poteškoće i kako ih prevazići” učesnici su često spominjali Save the Children, UNICEF i Fond otvoreno društvo BiH, pozivajući se na neke prakse koje su uvele ove organizacije. Iz toga je jasno da će se neke inicijative održati, a obuke za nastavnike koje su obezbijedile ove organizacije imati odjeka na praksu duže vrijeme. Ipak, oslanjanje na NVO-e da u trajnom smislu pokreću akcije i rješavaju probleme predstavlja jako lošu politiku. Prebacivanje odgovornosti za obrazovanje Roma na romske asocijacije ili domaće i međunarodne NVO-e bez da se i škole aktivno uključe u rješavanje problema, stavlja Rome u poziciju “outsidera” i smanjuje njihovo poverenje prema menadžmentu škola i nastavnicima.

Drugi razlog zašto NVO-i ne trebaju preuzeti odgovornost je i to što aktivnosti koje sprovode NVO-i često zavise od neizvjesnog finansiranja, što često dovodi do situacije da prekidaju svoj rad. S druge strane, veće međunarodne organizacije rade po cijelom svijetu i svake godine smanjuju finansiranje za BiH kako bi povećali podršku zemljama koje su većoj krizi. Prema tome opcija po kojoj NVO-i preuzimaju značajnu ulogu ne riješava pitanje obrazovanja romske djece u BiH. Dakle, domaće vlasti će morati pronaći načine kako da smanje isključenost romske djece iz obrazovanja u skladu sa postojećim resursima i unutar sadašnjeg sistema obrazovanja, bez pretjeranog oslanjanja na NVO-e i međunarodne organizacije.

PLAN AKCIJE O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA I PRIPADNIKA OSTALIH NACIONALNIH MANJINA U BOSNI I HERCEGOVINI (NPA)

Plan akcije o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini (NPA) služi kao osnovni politički dokument kad je u pitanju obrazovanje romske djece. Usvojen 2004. godine ovaj dokument predlaže niz korisnih mjera, recimo povećanje sredstava za obrazovanje, uvođenje romskog jezika u škole i podizanje svijesti o važnosti obrazovanja Roma. Na primjer prijedlog NPA da se uklone finansijske barijere pozdravljaju svi koji se na bilo koji način zanimaju za obrazovanje Roma, a naročito roditelji romske djece. Međutim nastojanja da se ovaj cilj ostvari u praksi opterećena su brojnim problemima. Jedan od razloga zašto je to tako teško jeste to što NPA za ispunjenje ovog cilja daje odgovornost entitetskim i kantonalnim ministarstvima socijalne skrbi, obrazovanja i općinskim vlastima. To što odgovornost nije data jednom određenom tijelu već je nejasno podijeljena između više njih, smanjuje odgovornost u cjelini i dovodi do zabune na početku školske godine, jer se ne zna koje bi ministarstvo trebalo da dodijeli koju vrstu pomoći.

Drugi prijedlog NPA je da se treba posvetiti više pažnje uvođenju podučavanja romskog jezika u škole u BiH. Dok sam radila ovo istraživanje razgovarala sam sa djecom i roditeljima o romskom jeziku i pitala ih kako bi oni riješili ovaj problem. Tada su mi rekli da oni ne govore romski, ali da bi voljeli da nauče taj jezik jer je to važan dio njihove kulture i tradicije. Bili su mišljenja da bi bilo dobro da se učenje romskog organizuje negdje u zajednici ili kao vannastavna aktivnost u školi. U ovom trenutku, a vjerovatno i u nekoliko narednih godina, njihov prijedlog ima smisla naročito iz sljedećeg razloga. Uvođenje romskog jezika u škole u BiH je u ovom času nemoguće jer postoji možda samo nekoliko ljudi koji bi mogli podučavati romski, a njih je premalo da ispune potrebe velikog broja škola.

Ova dva primjera samo ilustruju neke od problema vezanih za obrazovnu politiku kakvu predlaže NPA. U suštini osnovni problem NPA je taj što ne pridaje važnost tome šta pojedinačne škole trebaju uraditi kako bi povećale uključivanje romske djece, iako su škole po prirodi stvari pozicionirane u centar obrazovanja romske djece.

USPJEŠNA OBRAZOVNA POLITIKA:

Škole i lokalna zajednica preuzimaju odgovornost za obrazovanje romske djece

Obrazovna politika koja je identificirana kao najuspješnija je ona kojom se podržavaju škole da preuzmu više odgovornosti ne samo za obezbjeđivanje obrazovanja za prosječnog učenika već i u prilagođavanju obrazovanja i školskog okruženja raznolikoj populaciji djece. Ova opcija nije u suprotnosti sa obrazovnom politikom koju predlaže NPA, zapravo, ova opcija dodatno jača NPA tako što daje značajno mjesto školama i pojašnjava ulogu škola, što je u NPA propušteno. Ova opcija je proizašla iz ove studije, a prvenstveno iz diskusija sa direktorima škola, nastavnicima, romskom djecom i roditeljima i temelji se na primjerima uspješnih praksa o tome šta sve škole mogu uraditi u obezbjeđivanju knjiga, zapošljavanju Rom asistenta i u prilagođavanju nastave i kultura škole.

U obezbjeđivanju knjiga i prevoza za romsku djecu utvrđeno je da proaktivni pristup koji praktikuju neke škole donosi značajne rezultate. U ovim školama su direktor, pedagozi i nastavnici bili upoznati sa brojem romske djece koja žive u naseljima koja gravitiraju njihovoj školi i tražili su načine kako da uključe ovu djecu. Na osnovu primjera iz ovih škola, obrazovna politika koju predlaže ova studija smatra da se škole trebaju više otvoriti za saradnju sa roditeljima Romima, romskim udruženjima, međunarodnim organizacijama i

vladinim strukturama. Predlaže se da, prije početka školske godine, menadžment škola pokuša stupiti u kontakt sa romskim udruženjem ili NVO-om kako bi razmijenili raspoložive podatke i usaglasili strategiju o tome šta je potrebno poduzeti i gdje tražiti pomoć. Ako podrška za obezbjeđivanje knjiga ne dođe iz ministarstva obrazovanja ili ako podrška ministarstva nije dovoljna, onda se predlaže da direktor škole pokuša obezbijediti pomoć od opštine ili međunarodnih organizacija.

Kad je u pitanju uloga Rom asistenta bitno je naglasiti da asistent Rom neće biti potreban u svim školama, nego samo u onima kojima gravitira značajnija populacija Roma. Osoblje škola koje su učestvovala u

“Njima je potrebno malo više ljubavi i pažnje... kada tek dođu u školu moramo dosta raditi na socijalizaciji mlade djece. Što se tiče obrazovanja u starijim razredim, imaju više poteškoća zbog težih predmeta, matematike i fizike, i na to treba obratiti pažnju” (direktorica škole, Tuzla).

ovom istraživanju tvrdi da pomoć asistenta Roma povećava uključenje romske djece. Ako vlada odbija da plati poziciju Rom asistenta predlaže se da škole traže pomoć od međunarodnih organizacija ili općine. Osim toga, dvije-tri škole se mogu udružiti u obezbjeđivanju plate za jednog asistenta Roma kako bi smanjile troškove. Uloga asistenata Roma je veoma značajna u povezivanju romske zajednice i škole. Asistent Rom bi imao odgovornost da uradi procjenu prije početka školske godine i ustanovi broj romske

Tehnike koje su prepoznate kao uspješne u obrazovanju romske djece

	Tehnike	Šta to uključuje
Za direktore škola i menadžment	Pripremiti i podstaći nastavnike da se više uključe	Pokrenuti diskusiju o obrazovanju romske djece na sastancima. Podstaći osoblje škola da pokaže razumijevanje prema načinu života Roma i da posvete dodatnu pažnju romskoj djeci. Ispitati osnovne poteškoće s kojima se nastavnici susreću u obrazovanju romske djece i pružiti im podršku da to prevaziđu.
	Tražiti pomoć od općine	Pokušati se sastati sa načelnikom općine ili nekom drugom ovlaštenom osobom i razgovarati o pitanjima obrazovanja romske djece. Tražiti pomoć od općine u finansiranju knjiga za siromašnu romsku i drugu djecu.
	Tražiti pomoć od međunarodnih organizacija	Putem pisma, e-maila ili u telefonskom pozivu opisati situaciju u školi i tražiti podršku za obrazovanje romske djece.
	Ispitati zašto romska djeca napuštaju ili se uopšte ne upisuju u školu	Od NVO-a i općine prikupiti raspoložive podatke o romskoj djeci koja žive u naseljima blizu škole. Sa predstavnikom Roma posjetiti romske zajednice. Razgovarati sa roditeljima i djecom o razlozima nepohađanja i ponuditi im podršku.
	Tehnike	Šta to uključuje
Za nastavnike i svo osoblje škola	Pokazati spremnost za uključivanje romske djece.	Obratiti malo više pažnje na romsko dijete u razredu, čak i ako je to samo nekoliko minuta. Pohvaliti svaki uspjeh i dati dodatnu podršku gdje je to potrebno. Sankcionisati vrijeđanje i diskriminaciju druge djece prema romskoj djeci. U skladu sa uzrastom djece, na času započeti razgovor o jednakosti i poštovanju drugih, bez obzira na njihovu nacionalnost ili društveni položaj.
	Razviti individualni obrazovno-pedagoški pristup za romsko dijete koje ima poteškoće sa usvajanjem znanja ili ponašanjem.	Neka romska djeca imaju problema sa savladavanjem jezika; ne treba ih obeshrabriti već im posvetiti dodatnu pažnju da savladaju jezik. U nekim slučajevima na uspjeh romske djece negativno utiče to što nisu nikad pohađali školu i što se ne ponašaju u skladu sa školskim pravilima. Razgovarati pojedinačno sa djetetom koje ima ovaj problem i tražiti pomoć od pedagoga škole ili od Roma asistenta. Podstaći svako dijete da izrazi svoje nedoumice i ohrabrujuće odgovori na njih.

Majda Bećirević je radila je u Bosni i Hercegovini na projektima koji su se bavili povećanjem pristupa i kvaliteta u obrazovanju. Potom je magistrirala specijalno i inkluzivno obrazovanje na univerzitetu Cambridge. Trenutno u sklopu doktorskog studija na Open univerzitetu u Velikoj Britaniji obavlja istraživanje o djeci s posebnim potrebama i njihovim porodicama u istočnoj Evropi. Za komentare i pojašnjenja o ovoj studiji molimo da se obratite autorici na:

m.becirevic@open.ac.uk

Fond
otvoreno društvo
Bosna i Hercegovina

Fond otvoreno društvo BiH pokrenuo je Program podrške istraživanjima u oblasti javnih politika početkom 2004. godine. Osnovni cilj programa je unaprijedjenje istraživanja i analize javnih politika kako bi se potaknuo argumentovani dijalog i razvio takav način donošenja odluka u oblasti javnih politika koji će počivati na relevantnim informacijama i realnim opcijama. Program obuhvata edukaciju iz oblasti istraživanja javnih politika, stipendije za istraživanje i mentorstvo u toku istraživanja. Do sada je, u okviru ovog programa, stipendirano 27 istraživača. Sva istraživanja su dostupna na www.soros.org.ba.

djece koja su dorasla za upis u školu u naseljima koja gravitiraju toj školi, da kontinuirano radi na povezivanju romske zajednice i škole i savjetuje nastavnike i menadžment škole o obrazovnim potrebama romske djece.

Tokom istraživanja primijećeno je da se vrijednosti koje pokaže menadžment škole reflektuju na cjelokupno osoblje škole koje je pokazalo fleksibilnost u podučavanju i spremnost da izađu u susret pedagoškim potrebama romske djece. Tokom razgovora nastavnici i pedagozi su istakli da obrazovanje romske djece ne zahtijeva nikakav poseban pristup ni metode, već samo fleksibilnost i razumijevanje. Osoblje škole takođe ima značajnu ulogu u rješavanju svih vrsta diskriminacije u školi, jer diskriminacija povređuje romsku djecu i čini ih da se ne osjećaju dobrodošli u školi. Rješavanje problema diskriminacije ne zahtijeva nikakav poseban program, nego jednostavno isticanje da su različitosti dobrodošle i da je to nešto što trebamo uvažavati, a ne koristiti jedni protiv drugih. Ako ova obrazovna politika bude prihvaćena, pruža priliku da poveća inkluziju romske djece i osigura razvoj fleksibilnijeg i prilagođenijeg sistema obrazovanja.

Kako postići da ova opcija zaživi

Ova opcija ima realne šanse da zaživi jer ovakva praksa već postoji u nekim školama. Za početak, kantonalni ministri obrazovanja imali bi ulogu da sa sastanu sa direktorima škola i da izlože ovu opciju. Trenutno je pogodan momenat da ova opcija zaživi, jer se na više nivoa od strane međunarodnih organizacija i organizacija za ljudska prava zagovara veće uključivanje Roma u obrazovanje. Ako ova opcija zaživi, romska djeca u BiH će imati isti tretman kao i druga djeca koja dolaze iz siromašnih porodica, a ne kao 'outsiders'. Osim toga, OSCE i druge organizacije već imaju neke podatke o broju romske djece i naseljima u kojima žive, pa bi ova opcija zahtijevala da prenesu i podijele svoje znanje sa ministarstvima obrazovanja koja bi objedinila raspoložive podatke i koristila ih kao polaznu informaciju. Uz to, upute o inkluziju romske djece u vidu 'žbookleta' trebale bi se distribuirati svim školama, a naročito onim koje su u blizini romskih naselja. Ovaj booklet bi sadržavao informacije o romskoj zajednici i pružao praktične upute o tome šta menadžment i nastavnici škola mogu uraditi sa svoje strane da prilagode kulturu škole i romskoj djeci.

Najsigurniji način da se pomogne Romima da izađu iz siromaštva jeste da im se obezbijedi pristup inkluzivnom i relevantnom obrazovanju. Postizanje inkluzivnog obrazovanja je trajni proces koji treba započeti od škola i zajednica ako želimo da u potpunosti usvojimo takav sistem i da ga dalje unapređujemo. Ako škole prihvate inkluzivne vrijednosti i principe, bit će uspješnije u obrazovanju romske djece i prevazilaženju prepreka koje se postavljaju pred bilo koju marginaliziranu grupu u društvu. Na osnovu ovih pretpostavki i procjene trenutne situacije, predlažem ozbiljno razmaranje obrazovne politike u kojoj će škole biti smještene u centar unapređenja pristupa i kvaliteta obrazovanja.

Literatura:

- Becirevic, M (2006) Exploring the meanings of inclusive education in Bosnia and Herzegovina: key stakeholders perspectives on policy and practice. Unpublished MPhil thesis
- Booth, T & Ainscow, M & Black-Hawkins, K & Vaughan, M & Shaw, L (2000) Index for Inclusion: developing learning and participation in schools, Centre for Studies on Inclusive Education
- ERRC- European Roma Right Centre (2004) The Non-Constituents, Rights Deprivation of Roma in Post-genocide Bosnia and Herzegovina; Country Report, series No3. 2004
- OSCE (2004) Action Plan on the Educational Needs of Roma and Other National Minorities in Bosnia and Herzegovina
- OSCE (2005) Protecting the rights of national minorities in B&H http://www.osceB&H.org/human_rights/nminorities.asp?d=1, Retrieved 20 May, 2006
- Save the Children (2006a) Rewrite the Future. Save the Children Alliance
- Save the Children (2006b) Denied Future. Roma children's right to education in Bosnia and Herzegovina. Research Report. Save the Children UK, Program in B&H
- UNICEF (2005), not dated; http://www.unicef.org/B&H/media_3916.html, Retrieved 20 May, 2006